

Балашов Е.М.

ВОЛОНТАРІАТ В УКРАЇНІ - НОВИЙ ПОГЛЯД НА СУСПІЛЬНУ ПРАЦЮ

У статті автор характеризує поняття волонтаризму, окреслює його основні критерії та принципи. Підкреслюється важливість волонтаріату як суспільного явища у розвиненому гуманному демократичному суспільстві.

The author defines the concept of volunteerism, its main criteria and principles. The importance of volunteerism as social phenomenon in a developed human democratic society is being emphasized in the article.

Чому людей називають суспільством? Тому що важко уявити себе «робінзонами» на безлюдному острові без спілкування, без взаємодії, без допомоги. Суспільство – це сукупність мешканців певної країни; організована соціальна спільнота, яка характеризується доволі високим ступенем єдності, почуттям своєї відмінності від інших спільнот такого роду, де існує достатньо висока інтенсивність взаємного впливу між її членами, поєднаними між собою подібністю умов життя, поділом праці, нормами поведінки. Високий ступінь єдності передбачає певну взаємопідтримку, вирішення суспільних проблем власними силами, не сподіваючись на особисту користь. Тобто, йдеться про волонтерську діяльність, яка з давніх-давен була притаманною українському народові, адже у словнику української мови подано низку слів-синонімів (доброчинність, доброчинство, добродійство, добродіяння, благодійність, благодіяння), які мають однакове тлумачення: «надавати допомогу, сприяти кому-небудь у чомусь».

Поняття волонтаризму, основні характеристики та принципи, методологія та інструментарій дослідження впливу волонтаризму на окремих індивідів і суспільство в цілому досліджувалися у Західній Європі і Північній Америці. Зокрема, у другій половині ХХ століття дослідження проводили Д. Кін, Д. Бранді,

К.Кемпбел, Д.Девні, С.Елліс, Д.Фланаган, Л.Граф, М.Маккензі, Д.Стрінгхем, Р.Лейг, Д.Сміт, Л.Бернс, А.Мур-Макбрайд та інші. Дана тема практично не досліджена в Україні, тому що волонтерський рух лише починає зароджуватися і перетворюватися на одну з рушійних сил становлення та розвитку громадянського суспільства. Окремі характеристики волонтерства окреслені у працях В.Маслакова, В.Назарука, А.Огорчак, А.Колодій, А.Мойсєєва, Т.Ляха, О.Стецькова, А.Капська. Однак жодна із запропонованих парадигм не розкриває повною мірою сутності волонтерського руху в Україні та його основних характеристик.

Мета статті – розглянути наявний світовий досвід у вивченні волонтаризму та підкреслити важливість волонтерського руху в Україні як інструмента соціального, культурного й економічного розвитку громадянського суспільства, а також визначити основні критерії та принципи волонтаризму.

До завдань наукової статті можна віднести вивчення особливостей волонтаризму як добровільної та безоплатної праці на користь суспільства, оскільки соціальне середовище, в якому реалізується духовно-творча активність людини та здійснюється реалізація її потенціалу, потребує глибокого та всебічного вивчення.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, традиція взаємної допомоги. Особи, що працювали на цій ниві, називалися суспільними діячами, альтруїстами тощо. Термін „волонтер” не вживався.

Поняття „волонтер” (лат. „voluntarius” - доброволець, за власною волею) відоме було в українській мові, але мало дуже вузьке значення - доброволець у війську, або доброволець на якомсь небезпечне чи важке завдання. Волонтери є основою міцного громадянського суспільства. Бути волонтером означає зробити перший крок в напрямку інтегрування суспільства. Якщо хочемо запровадити поняття „волонтер” в новому значенні, то виникає необхідність більш конкретного визначення, що означає бути волонтером і чим характеризується його діяльність.

Бути волонтером - це безкоштовно, свідомо, добровільно працювати на користь інших, де це потрібно у суспільному житті. Проте це діяльність поза родинними та дружніми зв'язками,

оскільки піклуємося про свою сім'ю чи допомагаємо товаришу тому, що це сім'я, або наш товариш, а не тому, що є волонтерами. Волонтером може бути кожний, в будь-якій галузі суспільного життя, всюди там, де така допомога потрібна, але не кожний волонтер може працювати у певній галузі праці. Перш за все волонтер характеризується такими рисами, як добровільність і безоплатність, а також відкритість, толерантність, сильна мотивація, професіоналізм тощо.

Відповідно до ст. 20 Загальної Декларації прав людини [1] та ст. 15 Конвенції ООН про Права дитини [2], зважаючи на те, що „будь-яка людина має право вільно об'єднуватися у мирні асоціації”, волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку.

Волонтерами спочатку називали тих людей, що добровільно та виключно із свого бажання поступали на воєнну службу в деяких європейських країнах (наприклад, у Франції, Іспанії). Зараз від цього громіздкого визначення „волонтерства” залишилося лише слово „добровільно”. Правда, додалося ще й „безоплатно” [11,57].

Отож, волонтерство [9,664]:

- це добровільний вибір, який відображає особисті погляди та позиції;
- це активна участь громадян у житті суспільства;
- сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню та поглибленню солідарності між людьми;
- проявляється переважно як спільна діяльність в якійсь асоціації чи об'єднанні;
- сприяє реалізації основних людських потреб на шляху побудови більш справедливого та мирного суспільства;
- сприяє більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць та нових професій.

Подані нижче критерії волонтерства є досить широкими і включають майже всі форми волонтерства у світі, і в той же час за допомогою них можна ефективно відрізнити волонтерство від інших форм поведінки, які надзвичайно подібні до нього [9,664].

1. Це діяльність, яка не передбачає фінансової винагороди.

Якщо грошова виплата, яку люди отримують за роботу, дорівнює чи перевищує ринкову вартість цієї роботи, така діяльність не може вважатися волонтерською. Однак кожен волонтер повинен мати законодавчо забезпечене право на компенсацію витрат, пов'язаних з цією діяльністю; це досить суттєво, оскільки волонтерська діяльність не є донорською діяльністю, і людина не повинна мати витрати, пов'язані з цією діяльністю.

2. Це діяльність, яка здійснюється з власної волі.

Власна воля людини є основою волонтерської діяльності, але люди, які займаються нею, рідко роблять це повністю добровільно. Зазвичай це є тиск з боку однолітків чи почуття певного соціального зобов'язання. Однак цей критерій допомагає відрізнити справжню добровільну волонтерську діяльність від ситуації, коли певні дії були зроблені внаслідок тиску визначених зовнішніх обставин на індивіда: наприклад, коли в школі від учнів вимагають бути волонтерами, коли працівники компанії, яка офіційно реалізує волонтерську програму, повинні брати участь у заходах цієї програми, чи коли у деяких державах волонтерська праця є альтернативою військовій службі.

3. Ця діяльність приносить користь як людям, які її здійснюють, так і третій стороні.

Цей критерій допомагає відрізнити волонтерство від просто проведення вільного часу, наприклад, займаючись спортом (хоча коли хтось грає у футбольній команді, що збирає кошти на благодійну діяльність, це вважатиметься волонтерською діяльністю). Волонтери можуть допомагати друзям, знайомим, сусідам, так і всьому суспільству. Лише допомога найближчим родичам не вважатиметься волонтерською діяльністю.

Ці критерії забезпечують достатньо простору для всього спектру волонтерської діяльності. Неправильно було б наполягати на тому, що волонтерська діяльність можлива тільки в організації, оскільки це виключатиме велику кількість різних форм неконтрольованого волонтерства, як, наприклад, взаємна допомога друзів чи сусідів.

Волонтери сповідують і дотримуються таких основних принципів [9,665]:

- визнають право на об'єднання всіх людей: чоловіків, жінок, дітей, незалежно від їх расової та релігійної приналежності, фізичних особливостей, соціального та матеріального стану;
- надають взаємну допомогу, безкорисливі послуги особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства;
- визнають рівність колективних та індивідуальних потреб, сприяють колективному забезпеченню цих потреб;
- ставлять собі за мету перетворити волонтерство в засіб особистого процвітання, набуття нових знань та навичок, вдосконалення здібностей, стимулюючи для цього ініціативу та творчість людей, даючи можливість кожному бути творцем, а не користувачем;
- стимулюють почуття відповідальності, заохочують сімейну, колективну та міжнародну солідарність.

Виходячи з цих принципів, волонтери повинні:

- сприяти тому, щоб індивідуальна участь перетворювалась у колективні дії;
- активно підтримувати свої асоціації, бути відданими їх цілям та завданням, поінформованими про їх політику та діяльність;
- прагнути, по мірі своїх здібностей та наявності вільного часу, успішно виконувати, відповідно до взятої на себе відповідальності, усі розроблені програми;
- співпрацювати зі своїми колегами в організації в дусі взаєморозуміння та взаємоповаги;
- не ухилятися від нових знань;
- не розголошувати конфіденційну інформацію, якщо така передбачається відповідно до характеру вашої діяльності.

Останнім часом попит на волонтерську працю в Україні зростає з кожним роком. З'явилося багато організацій, які займаються залученням та навчанням волонтерів або тих, що спеціалізуються лише на розвитку волонтерства.

Праця на користь суспільства завжди була притаманна Україні, а її витокі і поширення нерозривно пов'язані з походженням і самою суттю нашого народу. Поширені серед східних

слов'ян безоплатні громадські роботи, які мали характер суспільної допомоги і називалися поміччю або толокою, використовувалися у сільському господарстві або на будівництві житла, можна подекуди зустріти і в сучасних українських селах. А скільки згадок про суспільнокорисну працю за часів Київської Русі, у діяльності князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха [6]. За Литовсько-Польської доби новий етап добродійної діяльності постав вже як необхідна умова відродження національної держави. Православні братства не лише безоплатно навчали дітей, допомагали бідним, сиротам і хворим, але й на власний кошт створювали школи, притулки, друкарні, шпиталі, реставрували церкви. Опікувалися громадськими справами князі Острозькі та Вишневецькі. Завжди допомагало скривдженому українському населенню українське козацтво. Справжній розквіт суспільно корисної праці припав на ХІХ століття. Яскравий приклад - діяльність українських підприємців-цукрозаводчиків Симиренків, Терещенків, Харитоненків, які не лише жертвували кошти на громадські потреби, а й безпосередньо брали участь, і до того ж цілком безоплатно, у діяльності різноманітних громадських установ, вирішували соціальні і національні проблеми. „Українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами. Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн” [7, 50-53].

На жаль, ці часи промайнули, а за період існування Радянського Союзу панувала зовсім інша ідеологія, яка зруйнувала зміст поняття „доброволець” і залишила низку негативних стереотипів. СРСР із своїми історично складеними традиціями взаємодопомоги та взаємовиручки, общинно - комунальним укладом життя сприймала добровільну працю як явище природне, що не потребує додаткової спеціальної аргументації.

Ідеологія радянського періоду піднесла добровільність у статус державної повинності або почесного обов'язку (наприклад, участь в комуністичних суботниках). Тим самим духовний сенс цього суспільного явища було змінено. Істинне зна-

чення добровільності в масовій свідомості відновиться ще не скоро - на зміну радянській кон'юнктурності та примушення прийшов новий етап розвитку України, в якому прагматизм займає домінуюче становище: те, що не приносить фінансової вигоди, сьогодні не є престижним. Між тим добровільна праця, безумовно, не повинна відігравати в нашому суспільстві другорядну роль, оскільки вона впливає на формування моральних, етнічних та економічних цінностей.

Кожну людину, яка не є байдужою до того, що відбувається в суспільному житті її міста, села, області, можна вважати потенційним волонтером.

Волонтер - це громадянин, який вільно, а не для відображення своїх начебто моральних обов'язків, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності. Одного разу показавши свої громадянські та власні обов'язки, волонтер надалі є у вільному розпорядженні суспільства, сприяє розв'язанню місцевих проблем, надаючи пріоритет відвідуванню бідних, терплячих нестатки та знедолених. Волонтери - це люди, які не обмежуються оплачуваною роботою і виконанням звичайних життєвих потреб, витрачають свій час і сили на справи, що не приносять матеріальної користі. Доброчинність існує всюди, де є люди, які піклуються про інших і про проблеми суспільства.

Може скластися враження, що добродійність - це лише справа матеріально забезпечених людей, але це далеко не так. Волонтер - це добра і світла людина, за допомогою якої будується світ, здійснюються бажання, це вогник, що зігріває серця та дарує надію. І дивлячись на роботу волонтера, щиро радієш від того, що хтось допомагає штовхати наші мрії вперед. Я переконаний, що без волонтерів у наш час просто неможливо існувати, бо на їхній праці будується наш світ, і вони є головними складовими нашого життя. Наше життя - непостійне, проте в той же час воно будується за певним розпорядком. Згодом цей режим поглинає нас, і ми не помічаємо, як повільно і швидко проходить життя. Хтось зникає до такого сірого й одноманітного буття, забуваючи про щось головне; а хтось, шукаючи різних барв, віднаходить шкідливі звички, зламає своє життя, так і не зрозу-

мівши, що ж у ньому головніше: жити за розкладом чи жити ламаючи принципи й режими. На мою думку, це головна проблема молоді в сьогоденні: неможливість знайти своє місце у цьому світі, під цим сонцем. Вирішити ці проблеми, а саме відшукати самого себе, усвідомити мету життя дають певні недержавні організації волонтерів, членом якої може стати кожен, хто забажає внести в своє буття новий подих. Волонтерство - це добровільна праця, яка, на мою думку, спрямована на вдосконалення нашого життя, починаючи з діяльності окремої організації, і закінчуючи нашою країною та світом взагалі. Ця діяльність сьогодні не дуже популярна, але дуже необхідна, бо недержавні організації не мають можливості оплатити працю помічників. Тому саме на плечах волонтерів лежить багато відповідальних справ. Але праця волонтера має велике значення не тільки для організації та суспільства, а ще й для самого волонтера, бо він стає комусь потрібним, в нього з'являється впевненість в собі, з'являються перспективи на майбутнє, і можна вже спокійно сказати, що він не загубиться десь у соціумі, не знайшовши свого місця, а буде працювати, втілюючи свої ідеї і свої можливості в життя. Тому волонтер - це щира, впевнена в собі й активна особистість.

Головним є бажання людей робити щось корисне на благо суспільства. З історії відомо безліч прикладів такої подвижницької діяльності. Неможливо навіть коротко згадати всіх, хто, кажучи сучасною мовою, займався волонтерством. Але надихає те, що традиції не загубилися. І зараз, в сучасній Україні, ми бачимо відродження різних форм суспільно корисної діяльності. Український народ після активного волевиявлення у 1991 році свого прагнення жити у незалежній, самостійній державі одержав унікальну можливість утвердити себе серед розвинутих цивілізованих країн світу. Сьогодні в Україні зароджується демократичне суспільство, яке має базуватися на принципах свободи, творчості та гуманізму.

Що ж спонукає сучасних волонтерів працювати на благо суспільства? На мою думку, цьому є велика кількість причин: це і прагнення допомогти хворим, інвалідам, сиротам, просто

альтруїзм, співчуття знедоленим, небайдужість до сучасних суспільних проблем, а також і більш „земні” мотиви: набуття досвіду в якійсь діяльності, цікавість, самореклама. Безкорисна праця завжди проходить випробування часом. Змінюється людина, змінюються її погляди і переконання. Все швидкоплинне поступово минає. І лише той, хто від щирого серця прагне допомогти людям, не шукає у житті особисту вигоду, не зупиняється на півдорозі до високої гуманної мети, вартий і визнання, і подяки.

Література:

1. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Док. ООН/PES/217 А.
2. Конвенція ООН про Права дитини від 20 листопада 1989 року. Док. ООН/KE5/44/25
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. - К.: Український державний центр соціальних служб для молоді. Український інститут соціальних досліджень, 1999.
4. Кін Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. – К.: К.І.С.; Анод, 2000. – С. 78.
5. Маслоу А. “Новые рубежи человеческой природы”//Из-во “Смысл”, 1999. – 167 с.
6. Назарук В. Волонтерський рух в Україні: від історії до реалій // *Перехрестя*. - 2000. - № 7.
7. Огорчак А. Добродійство в Галичині. Діяльність громадських організацій. Погляд журналістів. - Київ, 1998. - С. 50-53.
8. Політичний портрет України. Українське суспільство 1994-97 рр. – Бюлетень Фонду “Демократичні ініціативи”. – 1998. – №20. – С. 14.
9. Nations in Transit. 1999-2000. Civil Society, Democracy, and Markets in East Central Europe and the Newly Independent States/ Edited by Adrian Karatnycky, Alexander Motyl, and Aili Piano. – Washington: Freedom House, 2000. – P.664-665.
10. Putnam R. D. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. — Princenton: Princenton University Press, 1993. – 287 p.
11. Youth Civic Service in Europe: Policies and Programmes: France, Germany, Italy, the Czech Republic, Poland, and at the European Level/ Edited by AVSO.- Pisa: Plus-Pisa University Press, 2005.- 426 p.